

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ КРЕАТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті викладено результати структурного аналізу поняття креативність. Розглядаються структурні компоненти креативності, критерії оцінки, показники і рівні її сформованості.

Ключові слова: креативність, структурні компоненти поняття креативність, критерії оцінки креативності, показники і рівні сформованості креативності.

В статье изложены результаты структурного анализа понятия креативность. Рассматриваются структурные компоненты креативности, критерии оценки, показатели и уровни ее сформированности.

Ключевые слова: креативность, структурные компоненты понятия креативность, критерии оценки креативности, показатели и уровни сформированности креативности.

The article contains the results of the structural analysis of the concepts of creativity. The structural components of creativity, assessment criteria, indicators and its levels of constraint.

Key words: creativity, the structural components of the concepts of creativity, the evaluation criteria of creativity, indicators and levels of formation of creativity.

Постановка проблеми. У вивченні креативності особистості існує велике різноманіття теоретичних і експериментальних підходів. Причиною цього є, по-перше, різна орієнтація сучасних наукових шкіл, по-друге, суперечливість і складність досліджуваного феномена. У результаті поняття креативність носить неоднозначний характер, має ряд різних тлумачень.

У різних концепціях креативність розглядається як структура, що має окремі компоненти і критерії, які належить об'єднати в єдине ціле. Для цього потрібно зрозуміти природу явища, необхідно виявити його сутність, основні властивості, те, що характеризує даний феномен як ціле і окремі його елементи з особливими ознаками.

Аналіз досліджень і публікацій. Предметом спеціального вивчення креативність виступала в дослідженнях як зарубіжних (М. Воллах, Дж. Гілфорд, Х. Грубер, Дж. Девідсон, Н. Коган, С. Медник, Р. Муні, П. Торренс, Д. Фельдман, Дж. Фодор, Д. Харрінгтон, А. Штейн та ін.), так і вітчизняних учених (Т. Галкіна, Є. Григоренко, В. Дружинін, О. Кононко, П. Кравчук, Л. Ляхова, В. Моляко, Я. Пономарьов, К. Торшина та ін.).

Метою статті є визначення структурних компонентів креативності, критеріїв оцінки, показників і рівнів її сформованості у дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. У результаті проведеного структурного аналізу ключового поняття креативність, ми виділяємо в структурі

креативності особистості наступні компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, практично-діяльнісний.

Виділення когнітивного компоненту зумовлено тим, що згідно з поданою раніше структурою креативності особистості, для прояву креативності необхідна наявність, перш за все, креативних здібностей, основу яких складають інтелектуальні здібності. Тобто розвиток інтелекту виступає своєрідною базою, визначаючого прояв і розвиток креативних здібностей (ядра креативності). Емоційно-ціннісний компонент креативності дозволяє визначити особистісну значущість реалізації креативності в процесі творчої діяльності, виявити її зміст. Практично-діяльнісний компонент дозволяє визначити готовність до реалізації креативної діяльності.

Розкривши структуру креативності, ми звернулися до розгляду питань, пов'язаних з розвитком цього явища. У свою чергу, щоб виявити рівень розвитку того чи іншого явища, необхідно визначити критерії та показники цієї якості.

Як вже зазначалося раніше, проблема розвитку креативності є однією з найбільш складних у психологічній науці, що пов'язано, насамперед, з неоднозначністю розуміння феномена креативності. Тому неможливо виділити єдині критерії та показники креативності, які задовольнили б усіх дослідників, оскільки кожен з них підходить до вивчення критеріїв та показників креативності, виходячи з власної концепції.

Так, М. Холодна, розглядаючи креативність як один з типів інтелектуальних здібностей, як її критерії виділяє комплекс певних якостей інтелектуальної діяльності, який включає в себе: швидкість (кількість ідей, що виникають в одиницю часу); оригінальність (здатність виробляти оригінальні ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих, типових відповідей); сприйнятливості (чутливість до незвичайних деталей, суперечностей і невизначеності, а також готовність гнучко і швидко переключатися з однієї ідеї на іншу); метафоричність (готовність працювати у фантастичному, контексті, схильність використовувати символічні, асоціативні засоби для вираження своїх думок, а також уміння в простому бачити складне і, навпаки, в складному – просте) [3, с. 141].

Виходячи з результату творчої діяльності, П. Джексон і С. Мессік виділяють наступні критерії креативного продукту: оригінальність (статистична рідкість); осмисленість; трансформацію (ступінь перетворення вихідного матеріалу на основі подолання конвенціональних обмежень); об'єднання (освіта єдності і зв'язності елементів досвіду, що дозволяє висловити нову ідею в концентрованій формі) [Там само]. Ці автори за допомогою виділених критеріїв креативного продукту підкреслюють необхідність комплексної процедури його аналізу.

Найбільшого поширення у вітчизняній і зарубіжній психології отримали показники оцінки креативного процесу і продукту, запропоновані Дж. Гілфордом і П. Торренсом. Так, Дж. Гілфорд виділив чотири основні показники креативності: оригінальність – здатність продукувати віддалені асоціації, незвичайні відповіді; семантичну гнучкість – здатність виявити основну властивість об'єкта і запропонувати новий спосіб його використання; образну адаптивну гнучкість – здатність змінити форму стимулу, таким чином, щоб побачити в ньому нові можливості для використання; семантичну спонтанну гнучкість – здатність продукувати різноманітні ідеї в нерегламентованій ситуації. Пізніше Дж. Гілфорд збільшив число показників креативності, додавши наступні: здатність до виявлення і постановки проблем; здатність до генерування великого числа ідей; гнучкість – здатність продукувати різноманітні ідеї; здатність відповідати на подразники нестандартно; здатність удосконалити об'єкт, додаючи деталі; здатність вирішувати проблеми, тобто здатність до аналізу і синтезу [4]. Однак це, швидше за все, критерії, а не показники креативності, оскільки, як ми зазначали раніше, критерії – це вимірники якихось спільних властивостей і якостей досліджуваного феномена, а показники – його приватні характеристики.

На основі систематизації виділених критеріїв креативності, Дж. Гілфорд дійшов до висновку, що найбільш значущими з них є наступні: швидкість – здатність продукувати велику кількість ідей; гнучкість – здатність застосовувати різноманітні стратегії при вирішенні проблем; оригінальність –

здатність продукувати незвичні, нестандартні ідеї; розробленість – здатність детально розробляти виникли ідеї. Виходячи з класифікації Дж. Гілфорда, П. Торренс додав ще три критерії креативності: адекватність – припускає відповідність виконуваних операцій поставленої задачі (рисунок не повинен бути безглуздим); опір замикання – відображає здатність тривалий час залишатися відкритим новизні і різноманітності ідей, досить довго відкладаючи прийняття остаточного рішення для того, щоб зробити розумовий стрибок і створити оригінальні ідеї; абстрактність назви – відображає здатність виділяти головне, здатність розуміти суть проблеми [2].

Аналізуючи критерії креативності, Д. Богоявленська зазначає, що концептуально параметри швидкості, оригінальності й гнучкості є нерівнозначними, хоча емпірично вони, як правило, тісно пов'язані між собою. Головним параметром креативного мислення (якщо концептуально воно розглядається у зв'язку з дивергентним мисленням) є швидкість. Наступним за значущістю, як зазначає Д. Богоявленська, вважається параметр оригінальності. Прихильником цієї ідеї є В. Оствальд, який говорив про оцінку творчості за критерієм оригінальності як здатності створювати що-небудь самостійно [1].

Якщо виходити з базових уявлень про креативність, то саме оригінальність слід трактувати її центральним параметром: адже продукування нових ідей (критерій новизни) є найважливішою ознакою креативного мислення. Якщо ж керуватися уявленнями про дивергентне мислення, то наявність оригінальних ідей слід розглядати як необхідну умову.

Дж. Гілфорд і П. Торренс відзначають, що оригінальність – характеристика відносна і визначається як величина, зворотна частоті даної відповіді серед групи тестованих. Одна і та ж відповідь стосовно сукупності частот однієї вибірки може бути оцінена як оригінальна, а по відношенню до іншої – як стандартна. З цього приводу зазначається, що відбувається необґрунтований зсув понять: креативність ототожнюється з нестандартністю, нестандартність – з оригінальністю, а остання – з рідкісною відповіддю у даної групи випробовуваних. Нестандартність – це поняття ширше, ніж оригінальність.

Таким чином, дослідники виділяють різні критерії та показники креативності, які не суперечать один одному, а відображають точку зору автора. Причому найбільш часто для оцінки креативності використовують такі показники, як оригінальність, швидкість, гнучкість.

На основі аналізу науково-педагогічних досліджень нами визначено такі критерії креативності дітей старшого дошкільного віку: швидкість (здатність виробляти велику кількість ідей), оригінальність (здатність виробляти незвичайні, нестандартні ідеї), гнучкість (здатність застосовувати різноманітні стратегії при вирішенні проблем) (Рис. 1).

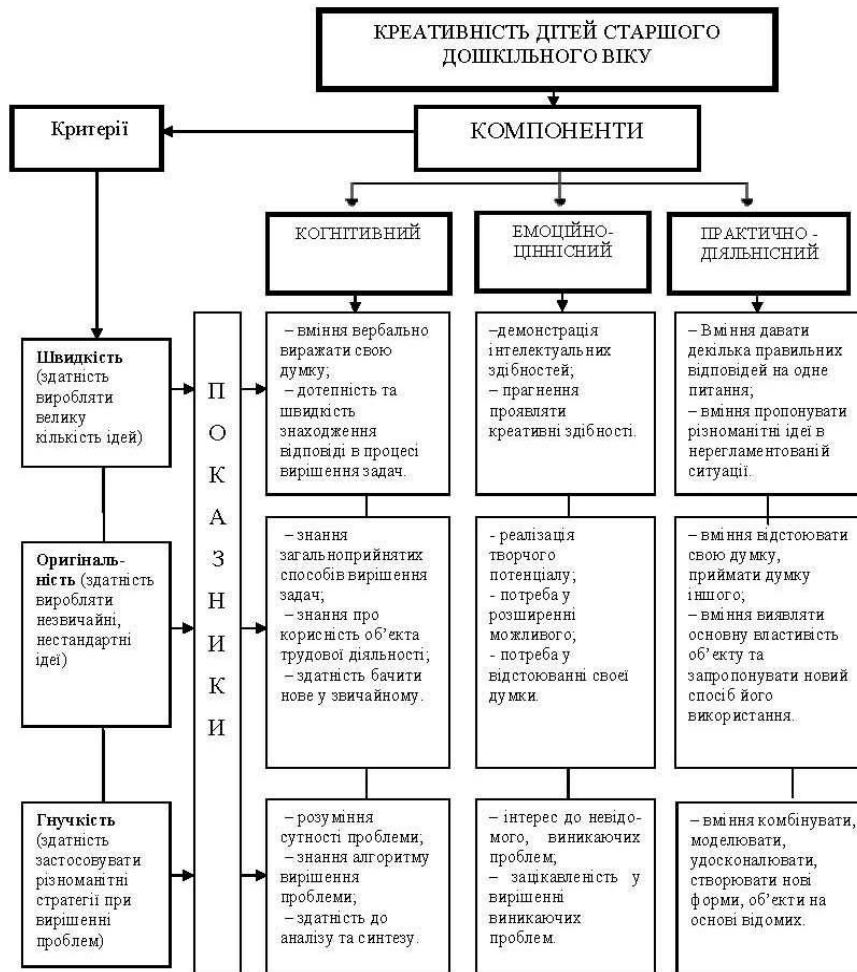

Рис. 1. Структура креативності дітей старшого дошкільного віку

Когнітивний компонент визначається такими показниками: знання загальноприйнятих способів вирішення задач, знання про корисність об'єкта трудової діяльності, знання алгоритму вирішення проблеми; вміння вербально висловлювати свою думку, дотепно та швидко знаходити відповіді в процесі вирішення задач, розуміти сутність проблеми, бачити нове у звичайному, аналізувати та синтезувати.

Емоційно-ціннісний компонент визначається такими показниками: демонстрація і прагнення проявляти інтелектуальні і креативні здібності, реалізація творчого потенціалу; потреба у розширенні можливого, відстоюванні своєї думки; інтерес до невідомого, вирішення виникаючих проблем.

Практично-діяльнісний компонент визначається такими показниками: вміння давати декілька правильних відповідей на одне питання, пропонувати різноманітні ідей в нерегламентованій ситуації, відстоювати свою думку, приймати думку іншого, виявляти основну властивість об'єкта та запропонувати новий спосіб його використання, комбінувати, моделювати, удосконалювати, створювати нові форми, об'єкти на основі відомих.

Таким чином, застосування розроблених критеріїв та показників у дослідно-експериментальній роботі стало передумовою для визначення

трьох груп дітей старшого дошкільного віку, кожній з яких був притаманний певний рівень креативності: високий, середній, низький (табл. 1).

До високого рівня було віднесено дітей, у яких був високий рівень словникового запасу, які були здатні вербально комбінувати, вигадувати; вміли виражати та формулювати рішення проблеми. Вони виражали прагнення проявляти креативні здібності, мали високий рівень розвитку внутрішньої мотивації, рівень знань загальноприйнятих способів вирішення проблеми. У них було добре розвинене дивергентне мислення, фантазія. Вони намагалися за кожним разом вирішення проблеми вигадувати нові способи їх вирішення, отримували від цього задоволення. Вихованці цікавилися роботою, що потребувала аналізу, синтезу, доказів висунутих гіпотез оригінальних рішень. Їм подобалося комбінувати, перебудовувати, удосконалювати вже відомі об'єкти.

Середній рівень притаманний тим учням, яким для знаходження відповіді в процесі вирішення задачі потрібен був деякий час, знали метод вирішення проблеми, але не вміли вербально сформулювати його, були стриманими у висловлюваннях; мали низький рівень знань загальноприйнятих способів вирішення проблеми, але були зацікавлені до їх пізнання; на перший план висували не корисність призначення об'єкта

трудової діяльності, а його оригінальність. Діти цього рівня мали пасивний інтерес до вирішення проблем, внутрішня мотивація проявлялася у більшій мірі ніж зовнішня, аналіз проблем та висування гіпотез відбувається за рахунок допомоги, наводящих питань. Вони не проявляли ініціативи у вирішенні невідомих до цього часу проблем, притримувалися загальноприйнятих способів вирішення задач, але прислухалися до думки інших.

Низький рівень характеризував вихованців, у яких були обмежений словниковий запас, труднощі у вербальному висловлюванні. Вони знаходять відповіді в процесі вирішення задачі за

підказкою, не розуміли вагомості знань загальноприйнятих способів вирішення проблем; не цікавилися створенням оригінального корисного об'єкта трудової діяльності, не розуміли сутності проблеми. Дітям цього рівня було властива низька здатність відстоювати свою думку, легко приймали думку іншого, вважали недоцільним шукати нові способи вирішення проблем, завжди займалися роботою, що має конкретний алгоритм дій. У них переважала зовнішня мотивація, обмеженість дивергентного мислення, відсутність техніко-конструктивного підходу.

Таблиця 1

Критерії та показники рівня сформованості у дітей старшого дошкільного віку

Критерії	Показники прояву критеріїв за рівнями		
	високий	середній	низький
1. швидкість	1. здатний вербально комбінувати, вгадувати, розвинений словниковий запас; 2. швидко знаходить відповіді в процесі вирішення задачі; вмє виразити та сформулювати рішення; 3. виражено прагнення проявляти креативні здібності, високий рівень розвитку внутрішньої мотивації; 4. добре розвинене дивергентне мислення.	1. небагатослівний; для знаходження відповіді в процесі вирішення задачі потрібен деякий час; знає метод вирішення проблеми, але не вмє вербально сформулювати його; 2. має пасивний інтерес до вирішення проблем, внутрішня мотивація проявляється у більшій мірі ніж зовнішня; 3. дивергентне мислення достатньо розвинене.	1. обмежений словниковий запас, відчуває труднощі у вербальному висловлюванні; знаходить відповіді в процесі вирішення задачі за підказкою; 2. переважає зовнішня мотивація, особистої цікавості до вирішення проблем не відчуває; 3. обмеженість дивергентного мислення, відсутність техніко-конструктивного підходу.
2. оригінальність	1. високий рівень знань загальноприйнятих способів вирішення проблеми; знає призначення об'єкта трудової діяльності; розвинена фантазія; 2. подобається обговорювати, відстоювати свою думку, представляти ідеї вирішення проблем на осуд інших, отримує задоволення від нових рішень старих проблем; 3. намагається за кожним разом вирішення проблеми вгадувати нові способи їх вирішення.	1. низький рівень знань загальноприйнятих способів вирішення проблеми, але має зацікавленість до їх пізнання; на перший план висуває не корисність призначення об'єкта трудової діяльності, а його оригінальність; достатньо розвинена фантазія; 2. не має бажання за власної ініціативи вирішувати проблемні завдання, приймає рішення індивідуально, не сприймає думку іншого. 3. притримується загальноприйнятих способів вирішення задач, але прислухається до думки інших.	1. не розуміє вагомості у знань загальноприйнятих способів вирішення проблем; не зацікавлений у створенні оригінального корисного об'єкта трудової діяльності; 2. низька здатність відстоювати свою думку, легко приймає думку іншого, не обговорюючи рішення проблеми, вважає недоцільним шукати нові способи вирішення проблем; 3. проблеми вирішує за загальноприйнятими способами.
3. гнучкість	1. бачення сутності проблеми, вміння аналізувати її, висувати гіпотези вирішення проблем; 2. отримує задоволення від невідомого, цікавиться роботою, що потребує оригінальних рішень; 3. вмє комбінувати, перебудовувати, удосконалювати вже відомі об'єкти.	1. аналіз проблем та висування гіпотез відбувається за рахунок допомоги, наводящих питань; 2. не проявляє ініціативи у вирішенні невідомих до цього часу проблем; 3. самостійно не береться за роботу, що потребує застосування різноманітних стратегій при вирішенні проблем.	1. не розуміє сутності проблеми, не вмє аналізувати її, висувати гіпотези вирішення проблем; 2. займається роботою, що має конкретний алгоритм дій; 3. не вмє комбінувати, перебудовувати та удосконалювати вже відомі об'єкти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей / Д. Б. Богоявленская. – М. : Академия, 2002. – 320 с.
2. Туник Е. Е. Диагностика креативности / Е. Е. Туник. – СПб., 1998. – 187 с.
3. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М. А. Холодная. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.
4. Guilford J. P. The nature of human intelligence / J. P. Guilford. – N. Y. : McGraw-Hill, 1967. – 286 p.

Рецензенти: Мещанинов О. П., д.пед.н., професор;
Бабкова Н. М., к.пед.н., ст. викл.

© Антонішина В. Л., 2011

Дата надходження статті до редколегії 02.09.2011 р.